

## RĂSCOALA LUI GH. DOJA ÎN DOUĂ POEZII UMANISTE DIN ARDEAL

de dr. BERNHARD CAPESIUS

O trăsătură caracteristică a umanismului din secolul XV și XVI este faptul că scriitorii și poeții în operele lor se ocupă mai mult de evenimentele contemporane, punînd adică literatura în serviciul actualității, al realității, pe cînd poeții medievali își căutau subiectele de predilecție în legende sau în domeniul fanteziei. Nu ne putem deci mira că un eveniment de așa mare importanță cum a fost răscoala lui Doja, și-a găsit răsunset și în rîndurile umaniștilor de atunci, fiind tratat în mai multe opere, atît în străinătate cît și în țară. Avem de gînd să ne ocupăm, în studiul nostru, numai de acele cărți scrise în Ardeal, ele fiind pe de o parte mai aproape de interesul nostru, pe de altă parte însă puțin cunoscute tocmai la noi.

Cea mai importantă dintre operele în discuție este epopeea „Stauromachia“ (din grecește *stauros* — cruce, *mahi* — luptă, adică Cruc:ada“) a lui Stephanus Taurinus, publicată mai intii în anul 1519 la Viena și pe urmă reeditată de Christof Engel, cunoscutul istoriograf ungar, tot la Viena în anul 1809. Această ediție conține și o introducere a editorului, cu cîteva date biografice asupra autorului<sup>1</sup>.

Stephanus Taurinus, al cărui nume adevărat a fost Stieröchsel s-a născut pe la 1485 la Olmütz (Olomuc) în Moravia. A urmat la Viena teologia (unde în 1509 a luat titlul de magister), în 1513 a fost canonic la episcopiile de la Brünn (Brno) și Liegnitz; a plecat apoi la Roma; întorcîndu-se în patrie, a poposit iarăși un timp la Viena, făcînd cunoștință cu mai mulți umaniști de seamă, ca de ex. cu renumitul elvețian Ioachim Watt-Vadianus. A fost numit pe urmă canonic la Strigoniu (Esztergom) și în sfîrșit, pe la 1516 sau 1517, vicar episcopal la Alba-Iulia. A murit însă foarte de timpuriu, adică la 11 iunie 1519, după cît se pare la Sibiu, deoarece a fost îngropat în catedrala acestui oraș.

Opera lui Taurinus începe, după obiceiul epocii, cu o dedicație, scrisă însă în proză, adresată marcgrafului Georg de Brandenburg. Acesta era unul dintre tutorii destinați de către regele Vladislav fiului său Ludovic și poseda, prin căsătorie, mari moșii în Ungaria și Ardeal.

---

<sup>1</sup> Au mai scris despre viața lui: Márki Sándor în revista „Katholikus Szemle“ (Budapest, 1889) sub titlul „Dózsa György első költője“ (Primul poet al lui Gh. Doja) și Karl Wotke, în „Zeitschrift der Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens“, vol. 3/1899, pag. 348—354.

Taurinus povestește că a luat parte la un „symposion socraticum“ la arhiepiscopul Iohannes Thurzo din Breslau (Wroclaw) la care a venit vorba despre războiul așa zis „al cruciaților“, și marcgraful și-a exprimat dorința de a ști, de ce și de cine au fost îndemnați țărani să se răscoale în contra nobilimii. Arhiepiscopul l-a invitat pe autor să scrie despre acest eveniment, ceea ce el a și făcut după ce a venit la Strigoniu. Fiind mutat la Alba-Iulia, timp de nouă luni sarcinile noului său post nu i-au dat răgazul necesar să-și continue opera. Imbolnăvindu-se însă, savantul medic dr. Andreas Seling din Sibiu i-a interzis sever să se mai atingă de cărți. Dar autorul însușindu-și părerea lui Pliniu, că orice zi petrecută fără studii e pierdută, și fiind convins că viața aceasta, scurtă și trecătoare, n-are altă dulceață decît „răgazul literar“, a dat la o parte cărțile juridice și și-a scos hîrțile cu versuri despre Stauromachia, aduse de la Strigoniu într-un scrin, și și-a terminat astfel opera sa.

La început citim două poezii ca dedicație — una a lui Udalricus Fabri Rhetus (adică elvețianul) în 12 versuri și alta de a lui Franciscus Siculus Transilvanus în 6 versuri, care, după obiceiul timpului, aduc omagii autorului. Opera propriu zisă începe cu o invocare nu a Muzelor, ci a Eumenidelor, deoarece ele au pus în mișcare evenimentele, pe care le va cînta autorul. Cauza adevărată a întimplărilor sînt „aurum et avarities“, adică aurul și lăcomia. Intrînd în subiectul operei, autorul povestește mai întîi pe larg călătoria arhiepiscopului Thomas (adică Bakócz) la papa de la Roma, pentru a-i cere ajutor în războiul contra turcilor. Papa Iuliu II murind tocmai în acest timp (la 20 februarie 1513), Bakócz este primit de succesorul lui, anume Leon X, cu mare cinste. La întoarcerea de la Roma, arhiepiscopul are de suferit un naufragiu pe marea Adriatică și ajunge cu anevoie la coasta Dalmației. Taurinus însoțind pe Bakócz la Roma<sup>2</sup> a făcut parte din suita lui și de aceea povestește călătoria și cu amănunte și cu mare animație.

La Buda, Bakócz este salutat de către rege cu multe laude, și se vestește cruciada contra turcilor. Atunci sosește și Zeglius<sup>3</sup> (adică Secu-iul), cum îl numește autorul pe Doja, și fiind foarte ambițios, el îndeamnă poporul să asculte porunca mîntuitorului și să se înroleze în armata care duce cruciada contra turcilor. El însuși vrea să suporte toate primejdiile și lipsurile războiului.

Intervine apoi un episod caracteristic pentru autorul umanist: Jupiter și toate divinitățile romane se adună la Olimp, pentru a urmări și a influența evenimentele. Jupiter trimite chiar pe Mercurius să facă să se termine acest război nefast. Nu reușește însă, ci dimpotrivă războiul se întinde asupra mai multor popoare și țări. Zeglius, folosind această ocazie, îi instigă acum și pe burghezi, chiar și pe nobilii mici să-și întoarcă armele contra regelui. Țărănimea începe devastarea țării și, cu aceasta, se termină cartea întîia.

<sup>2</sup> Vezi *Horváth Iános*, *Az irodalmi műveltség megoszlása, Magyar humanizmus*. Budapesta 1935, pag. 201—202.

<sup>3</sup> Această denumire este de altfel cea obișnuită în toate documentele timpului, abia în 1571, în cronica zugrăvită pe peretele catedralei de la Brașov apare și numele „Doscha“ (vezi *Márki Sándor*, *Dósza György*. Budapesta 1913, pag. 5).

În cartea a II-a, regele convoacă sfetnicii și îndeamnă nobilimea să se înarmeze contra țăranilor. Din partea sa, Zeglius, într-o lungă cuvîntare (peste 120 versuri), rostită în fața poporului, enumeră toate nemerniciile nobilimii pentru care trebuie osîndită. Acest pasaj al poemei, fiind cel mai important, merită o analiză mai amănunțită.

Zeglius începe să spună că el nu e tare în înțelepciune, dar știe să spună ceea ce a auzit din partea călugărilor capuțini, că cine vrea să fie evlavios, trebuie să iubească sărăcia. Cînd Dumnezeu i-a creiat pe Adam și pe Eva, au existat atunci regi, principii, nobili? Avînd cu toții același părinte, nu trebuie să recunoaștem pe nimeni drept stăpîn. La vechii romani, cei mai de seamă conducători, ca Fabius și Fabricius, erau plugari și disprețuiau luxul. La noi nobilii trăiesc în mare lux din munca altora. Pentru dovedirea acestui fapt, Zeglius dă multe exemple. Ei fac în palatele lor promisiuni goale, vind dreptul divin și pe cel omenesc. Ei laudă virtutea, dar preferă să *pară* buni, nu să *fie* buni. Batjocoresc fetele, văduvele, chiar și soțiile iobagilor. Pe slugile lor le înșeală, cu vorba și cu fapta.

A sosit însă timpul pentru a răsturna pe tirani. Avem dreptul la aceasta chiar prin legi. Toate privilegiile nobililor trebuiesc desființate. El, Zeglius, îi va conduce, nu va fi însă regele, ci tovarășul lor<sup>4</sup>. Va împărți totul egal și se va supune judecății lor. Trebuie însă și ei să aibă curaj pentru luptă. „Lumea viitoare ne va lauda, scriitorii vor umple volume întregi cu faptele noastre, cruciada va trăi cît timp vor trăi operele poezilor!” Îndemnată prin această cuvîntare, țăranimea se adună și așează un lagăr la gura Tisei. Ștefan Báthori se înarmează și vine să-l atace. Zeglius îndeamnă poporul la luptă. Cu aceasta se termină cartea a II-a.

Cartea a III-a începe cu descrierea luptei dintre țărani și nobili. Lupta rămînînd în prima zi fără rezultat decisiv, la începutul zilei următoare țăranii sînt fugăriți. Zeglius restabilește însă situația și în sfîrșit mulți dintre nobili sînt omoriți sau prinși. Ștefan Báthori se salvează cu greu ascunzîndu-se mai întîi într-un tufiș pe malul Tisei și înotînd pe urmă călare peste riu.

În mijlocul nobililor prinși, episcopul Nicolae Csáki din Cenad îl roagă pe Zeglius să-l ierte și promite că nobilii se vor comporta mai blînd față de iobagi. Zeglius îi refuză însă rugămîntea, apoi Csáki îl blestemă și este măcelărit împreună cu mulți alți nobili. Printr-o tot mai mare afluență a țăranimii, crește simțitor lagărul lui Zeglius, pe care îl așează acum în fața orașului Erlau (Eger). Regele convoacă o adunare. Urmează descrierea unei ciocniri între cele două tabere la Kremnitz; palatinul Perény îndeamnă nobilii să-i înfrunte pe răsculați.

Cartea a IV-a începe cu o mare cuvîntare a legatului papal, Bakócz, plină de reminiscențe istorice, începînd cu Decebal și sinuciderea lui,

<sup>4</sup> Despre denumirea lui Doja ca „rege” tratează mai pe larg *Márki* (op. cit. p. 178) învinuindu-l însă pe nedrept pe Taurinus de contradicție, spunînd „că deodată se recomandă drept rege”, pe cînd cuvintele citate arată clar că Doja refuză acest titlu.

continuind cu Attila și alte fapte vitejești ale strămoșilor. Nobilii se înarmează din nou și se așează la Pesta, în fața unei oști a rebelilor, din care lipsește însă Doja. Ioan Bornemisza ține o cuvîntare de îmbărbătare a ostașilor săi, după care un țaran iese afară din oastea rebelilor, cere iertare și promite ascultare în viitor; însă Bornemisza îl refuză, declarînd că vinovații trebuie pedepsiți. În lupta care urmează, țararii sînt omorîți, parte se îneca în riu și restul sînt luați prizonieri. Regele se îndură de țarani și îi trimite acasă, pe cînd capii răsculaților sînt torturați și uciși în chinuri groaznice.

Zeglius între timp invadează Moesia (!) și Soerenum (adică Severinul) și așează lagărul său în fața cetății de la Timișoara. După două luni de asediu, o parte dintre cetățeni vor să capituleze. Comandantul cetății, Ștefan Báthori, se împotrivesc însă, și trimite regelui o scrisoare, în care îi cere ajutor. Zeglius are un vis de rău augur, în care se duce la vînat, unde ucide mai multe animale ciudate — o leoaică, un urs, o panteră. După ce s-a sculat însă, ca să-și alunge grijile, organizează un mare banchet, și cu aceasta se termină cartea a IV-a.

Cartea a V-a începe cu o cuvîntare a episcopului Francisc Várdai al Transilvaniei, care-i îmbărbătează iarăși pe nobili la luptă. Sub conducerea lui Ioan Zápolya, nobilii atacă lagărul țaranelor și îi fugăresc. Zeglius, fiind surprins de atac la banchet, cu greu își poate organiza rezistența armatei și este prins de către Báthori. E aruncat în temniță și a doua zi, dus la moarte. Într-o cuvîntare rostită în fața poporului, el își dă seama de inevitabilitatea soartei sale, dar este convins că gloria lui va fi nemuritoare. Urmează apoi descrierea cunoscutei torturi a lui Doja: cu coroana fierbinte pe cap, un sceptrul în mină, desmembrarea trupului lui și forțarea tovarășilor săi de a se înfrupta din carnea lui<sup>5</sup>.

Sufletul lui Zeglius ajunge apoi în tartar, unde vede umbra lui Csáki, la apariția căreia în zadar caută să fugă. Fiind judecat de către Minos, Zeglius este osîndit la o repetare veșnică a morții lui pe rug:

Pe pămînt războiul continuă. Vin noi conducători și noi trupe, care ataca pe răsculați la Cluj. Între aceștia se găsesc și sașii amestecați cu romîni („permixti Vlaccis“), țararii sînt învinși de aceștia. Paulus Tomori îndeamnă pe țarani să depună armele, dar umbra regelui Sigismund sfătuește pe nobili să lupte pînă la nimicirea completă a răsculaților.

Acum intervin din nou zeii olimpici. Jupiter îi adună și îi cere Minervei să-i ajute pe țarani. Aceasta refuză însă, deoarece poporul incult disprețuiește artele. Și Junona aderă la această părere, deoarece țararii au devastat templele zeilor. Jupiter, influențat de aceste declarații, își arată puterea pentru a intimida pe țarani; Saturnus, însă, în numele pămîntului nelucrat, se adresează Minervei să termine războiul. Aceasta roagă acum și ea pe Jupiter să acorde omenirii iertare. Zeul suprem tri-

<sup>5</sup> O ilustrație a acestei torturi, care se găsește în „Stauromachia“, este reprodusă în manualul „Istoria RPR“ (1952) sub titlul neprecis „dintr-o veche cronică rimată de la Alba-Iulia, 1519“.

mite pe Iris la unguri și le promite o viață mai bună și pașnică, dacă vor termina războiul. În încheiere autorul invoacă sufletele răposaților regi unguri și îi roagă să intervină, ca țara să asculte de tânărul rege Ludovic.

Acest conținut al „Stauromachiei“ pune trei probleme :

1. Care este valoarea literară a operei ?
2. Intrucît opera poate servi drept izvor istoric ?
3. Care este poziția autorului față de evenimentele povestite ?

Cît despre valoarea literară, după aprecierea noastră, autorul n-a avut puterea să compună o poemă cu adevărat caracter epic — adică o compoziție în care părțile narative să aibă preponderența și evenimentele să se desfășoare în fața noastră într-o formă clară și bine chibzuită. Ii lipsește operei mai ales o încheiere organică ; ea se termină cu un „deus ex machina“ în adevăratul sens al cuvîntului. Avem de-a face cu multe părți cam disparate, fără ca să putem urmări exact mersul evenimentelor. Plină de descrieri amănunțite ale unor detalii neînsemnate, povestirea nu ne dă o impresie precisă despre însemnătatea faptelor. În schimb părțile retorice, adică numeroasele discursuri rostite în diferite ocazii, și unele descrieri lirice, mai ales ale naturii în diferite anotimpuri, arată că poetul posedă un talent de netăgăduit. Cît despre versificație, el însuși mărturisește că s-a folosit de multe ori de expresiile, ba uneori chiar și de unele versuri întregi ale poezilor antici ; mai ales poema lui Lucanus despre războiul lui Caesar cu Pompei, cu titlul „Pharsalica“ îi servește de model<sup>6</sup>. Versurile sînt fluente, regulile metrice strict observate și poetul posedă o limbă destul de mlădioasă.

Caracterul literar *umanist* al operei reiese clar din bogata erudiție a autorului, care în nenumărate rînduri face aluzii la mitologia și literatura greco-latină. Pasajul cel mai elocvent în această privință este introducerea fără discernămint a zeităților antice într-o acțiune care are drept substrat cruciada contra păgînilor turci<sup>7</sup>. Nicăieri însă nu este vorba de dumnezeul creștin, de sfînta fecioară sau alte simboluri creștine. În așa măsură s-a „umanizat“ acest preot catolic, încît și sufletul unui episcop se transformă într-o umbră rătăcind pe cîmpurile Eliseului, în loc să fie primit în raiul fericților.

Dovadă a valorii literare reale e și faptul că această operă a fost reeditată mai întîi, după cum am amintit, la începutul secolului trecut și a doua oară în zilele noastre de *L. Iuhász* (Budapesta, 1944), fiind deci socotită demnă de a fi cunoscută și acum. Editorul Engel o numește „elegantissimum opus“ și face cîteva aprecieri asupra lui Taurinus ținînd seamă de părerile contemporanilor lui, ceea ce arată că avem a face de fapt cu un poet recunoscut la timpul său.

<sup>6</sup> Există despre acest subiect un studiu în limba maghiară de *Császár Elemér* sub titlul „A Stauromachia antik és humanista forrásai“ („Izvoarele antice și humaniste ale Stauromachiei“) (Budapesta, fără an).

<sup>7</sup> Această latură o relevă și *Márki*, spunînd (op. cit. pag. 414) : „Ez eléggé jellemzi a kononokot, ki egy keresztes háborúról készül irni, azonban humanista volt“ (Acest lucru îl caracterizează îndestulător pe canonic, care se pregătește să scrie despre o cruciadă ; a fost însă umanist).

În ceea ce privește valoarea operei lui Taurinus ca izvor istoric constatăm că unii cercetători ca *Ștefan Pascu*<sup>8</sup> o așează între izvoarele narative, iar alții ca *Kosary Domokos*<sup>9</sup> între cele „contemporane”. Dintre cercetătorii romini, l-am găsit citat la *Sever Secula* în broșura „Romîni, în revoluțiunea lui Gh. Doja” (Iași 1897); el se referă în trei locuri și la opera lui Taurinus. Nu amintește însă versul 282 din cartea V, unde romîni sînt o singură dată pomeniți cu nume și anume în forma „robusti Saxones... Vlachis permixti”. Nu știu, dacă *Secula* dinadins a omis acest vers, deoarece romîni sînt enumerați aicea în rîndurile adversarilor răscoalei, pe cînd el susține teza — respinsă dealtfel de *Pascu* — că „grosul armatei lui Doja a fost format din elementul rominesc”, sau dacă nu-l va fi citit pe Taurinus în original, ci l-a citat numai după o lucrare mai veche a lui *Márki*<sup>10</sup>, în care a găsit formula întrebuintată de el „un contingent de sași și secui”, fără să adauge și pe romini.

„Stauromachia” e citată și de *Ioan Lupaș*, în lucrarea „Răscoalele țărănești transilvane”, dar numai odată, și aicea pare-se după *Márki Sándor*, la care se referă în mod formal<sup>11</sup> ca la opera fundamentală. Acesta din urmă l-a folosit pe Taurinus într-o măsură foarte largă, afirmînd că „cu anumita critică este de folosit și drept izvor istoric” și într-un alt loc că „este un martor acceptabil”. Și într-adevăr *Márki*, din cele 2080 versuri ale *Stauromachiei*, redă 58 vv. în traducere versificată, iar 920 în rezumate mai mult sau mai puțin cuprinzătoare. Între aceste versuri, sînt cîteva pasaje conținînd date, pentru care Taurinus rămîne singurul izvor. Afară de aceasta, îl mai amintește în circa 30 rînduri, ca *martor* pentru afirmații culese din alți autori sau uneori în contradicție cu ei. Interesant este însă faptul că, din versurile care sînt redată în rezumate, 595 adică aproape două treimi se referă la cuvîntări sau scrisori și nu la evenimentele povestite. Acest lucru întărește impresia noastră exprimată mai sus, că Taurinus n-a pus așa mult preț pe o povestire exactă a evenimentelor, cît pe o redare mai amplă și retorică a cuvîntarilor. *Márki* relevă uneori chiar și vădite inconsecvențe în cronologia și geografia povestirii lui Taurinus. Nu putem spune, dacă și în ce măsură se referă la *Stauromachia* și cele mai recente lucrări despre răscoala lui Doja și anume istoricul din RPU *B. Karácsonyi* în opera lui despre războiul țărănesc, care nu ne-a stat la dispoziție, și prof. *S. Pascu* în comunicarea lui „Contribuții noi cu privire la răscoala țaranilor din 1514” făcută la sesiunea științifică a filialei din Cluj a Academiei RPR din dec. 1954, pe care n-am văzut-o publicată (tabelele cu lucrări sînt citate în revista de istorie „Studii” nr. I, 1956, pag. 100 și 124).

<sup>8</sup> „Răscoalele țărănești în Transilvania” (Cluj 1948), pag. 117. *Pascu* îl citează pe Taurinus odată și *expressis verbis* (pag. 122), indicînd însă versul citat cu un număr greșit (82 în loc de 282).

<sup>9</sup> „Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába”, vol. I (Budapest 1951), Introducere în izvoarele și literatura istoriei ungare.

<sup>10</sup> *Dósza György és a forradalom* (Gh. Doja și revoluția), în revista „Századok” (1887).

<sup>11</sup> „Studii”, vol. IV, pag. 29.

Opera lui Taurinus are însă și o altă însemnătate pentru istoriografie. Autorul i-a adăugat epopeii sale un număr de notițe istorice și geografice, care ce-i drept deseori n-au nici o legătură cu acțiunea povestită, ci se leagă numai întâmplător de vre-un nume, apărut incidental în poemă. Aceste note conțin și multe lucruri fantastice, după moda istoriografică de atunci. Ceea ce ne interesează însă pe noi este faptul că Taurinus citează 12 inscripții romane, pe care le-a văzut în Transilvania, sau despre care a aflat că se găsesc aici. Cu toate că unele din ele s-au dovedit false sau cel puțin suspecte, cele mai multe rămân citate mai întâi de Taurinus sau numai de el singur, deoarece ele au devenit cu timpul indescifrabile sau chiar au dispărut cu totul<sup>12</sup>.

Foarte dificilă e problema poziției adoptate de poet față de evenimentele povestite, adică față de răscoala lui Doja însăși. De prima dată răspunsul pare simplu, și anume așa cum îl formulează Sever Secula: „Toți scriitorii contemporani... taxează de scelerați pe „cruciați“... Lucrul e foarte ușor de înțeles pentru că cei ce scriau pe atunci erau sau nobili, sau preoți care stăteau în relații mai strinse cu nobilimea decât cu poporul“<sup>13</sup>. Autorul nostru, făcând și el parte din lumea cultă, care în timpul acela a fost sprijinită aproape exclusiv de clasa feudală și de burghezimea înstărită, nu putea decât să condamne cu convingere răscoala poporului „barbar“ și „monstruos“. Chiar și Doja este înfățișat drept un monstru de ambiție, cruzime și infamie. Faptul însăși că opera sa e dedicată marografului l-a obligat pe autor să treacă cu totul de partea feudalilor.

Observând însă lucrurile mai deaproape, putem constata totuși că autorul nu condamnă cu totul acțiunile îndreptățite ale răsculaților. Aceasta reiese mai ales din cuvîntarea lui Zeglius, pe care am redat-o puțin mai amănunțit. Avem impresia, că în descrierea atitudinii nobililor — mai ales a vieții lor desfrîdate — pulsează o indignare real simțită a poetului. Semnificativ este că și în dedicația lui Fabri se găsește expresia „crimina nobilium“ și „nec verum tacuit“. Aceeași indignare o găsim și în scrisoarea trimisă de către Ștefan Báthori din Timișoara asediată, nobililor din Buda, pe care-i acuză sever de lașitatea lor. În această scrisoare, *Márki* pune următoarea întrebare caracteristică: „Cum puteau să gîndească despre stăpînii lor curuții..., dacă poetul socotea posibil că Báthori gîndește astfel?“<sup>14</sup>. Noi sîntem dispuși să credem că poetul însuși a gîndit astfel și nu și-a dat seama, că cuvintele întrebunțate de el nu se potriveau în gura unui nobil ungar<sup>15</sup>. Dar și burghe-

<sup>12</sup> A se vedea *Ackner-Müller*, Die römischen Inschriften in Dacien (Viena, 1855), pag. IV. Nu se exprimă tocmai just în această privință *K. K. Klein* în opera sa „Der Humanist und Reformator Iohannes Honter“ (München, 1935) cînd spune despre Taurinus: „Berühmt als Sammler und Aufbewahrer der römischen Inschriften von Zar-mizegethusa“ (pag. 202).

<sup>13</sup> Op. cit. p. 21.

<sup>14</sup> Op. cit. p. 461.

<sup>15</sup> Intr-un alt loc, unde episcopul Nicolaus Csáki (după Taurinus) imploră într-un mod foarte umilitor pe Doja să-i lase viața, *Márki* însuși spune că astfel de

zimea din orașele miniere ale Ungariei de nord și viața ei destrăbălată, Taurinus ne-o descrie destul de critic.

Semnificativ este însă faptul că *Márki Sándor*, care îl tratează de altfel pe Doja cu mare simpatie drept un precursor al timpurilor, în care „națiunea întreagă, fără deosebire de clasă, va lucra pentru binele patriei și al societății”<sup>16</sup>, relevă în mod evident acel pasaj din „Invocatio”, în care Taurinus indică drept cauză a răscoalei „aurum et avarities” și adaugă că „poetul drept canonic și astfel ca om care ia în seamă și viața practică, a înțeles ușor, și a dorit să înțeleagă și alții că acest război avea cauze economice și n-a izbucnit fără rost”<sup>17</sup>.

Vedem deci că într-adevăr pentru Taurinus nu se potrivește ceea ce spune Secula<sup>18</sup> despre scriitorii aceluși timp în general: „nobililor nu li se aduc învinuiri de rea credință față de supușii lor”. Și nici nu putem adera la părerea exprimată de *Kosáry*<sup>19</sup> că Taurinus „descrie mișcarea lui Doja cu o simpatie numai pe alocuri și aparent pozitiv, dar de fapt nici pe departe în mod aprobator”. Acestei aprecieri i se opune categoric și faptul că în 1946, adică sub regimul democrației populare în Ungaria, a apărut o traducere completă a *Stauromachei*, în limba maghiară (de L. Geréb), din care au fost redate părți alese și într-o antologie intitulată „*Munkásműveltség könyve*” — „Cartea culturii muncitorești” tipărită la Budapesta în 1947.

Accentele de simpatie față de răsculați în opera lui Taurinus nu trebuie, firește, supraestimate; un lucru însă este cert: după cum umanistul nostru îmbină în mod naiv creștinismul cu păgânismul în lumea poetică, tot așa el e în stare să imbine și simpatia față de feudali, dacă sînt vrednici ca *oameni*, cu aceea față de țărani. El nu este un luptător nici pe tărîmul religios, nici pe cel social, ci îl interesează toate momentele în care își poate dezvolta talentul său retoric și liric. Este împăciuitor din fire, încît în descrierea unei vieți fericite sub steagul păcii se gă-

cuvinte „nu putem aștepta de la un magnat, arhiepiscop și viteaz”. Firește că Taurinus n-avea astfel de rezerve față de psihicul unui nobil ungar.

<sup>16</sup> Și *Kosáry* în op. cit. (pag. 208), îi atribuie lui *Márki* „o simpatie burgheză progresistă”.

<sup>17</sup> Op. cit. p. 416. Avem însă impresia că *Márki*, în dorința de a prezenta pe Taurinus drept un spirit progresist, denaturează întrucîtva sensul cuvintelor pe care le-a pus în gura lui Doja cînd el vorbește la Czegléd. Aici găsim următoarele versuri care sînt în vădită legătură cu învățătura lui Francisc de Assisi ai cărei predicatori au fost capușinii, amintiți cu cîteva versuri mai înainte:

„*Qui vult esse pius, trabeatis exeat aulis*

*Pauperiemque colat, rabido livore carentem*”.

Aceste versuri sînt redate de *Márki* de două ori în traducere, însă în diferite feluri și anume: la pag. 23, în versuri:

„*Cine stăruiește în lucruri mari, să nu caute splendoarea palatelor*

*Și să cîntească pe omul sărac, deoarece nu-i într-insul invidie*” — iar la pag. 183, în proză: „*Cine urea să progreseze, să nu caute societatea boierilor, ci pe aceea a oamenilor săraci*”.

Este evident că „pius” nu poate însemna „stăruitor în lucruri mari” și mai puțin „doritor de progres”, „pauperiem colat” nu se referă la „oameni săraci”, ci la „starea de sărăcie” laudată așa de mult de către franciscani drept bază a unei vieți evlavioase.

<sup>18</sup> Op. cit. pag. at. 21.

<sup>19</sup> Op. cit. p. 191.



sește la el acasă. De aceea poema lui se și termină nu cu osîndirea completă cunoscută, a răsculaților, despre care dealtfel nici nu pomenește, ci cu perspectiva unei vieți mai bune.

Despre o a doua epopee referitoare la răscoala lui Doja vorbește *Johanna Ernuszt*, în monografia ei „Adrianus Wolphardus“ (Budapesta, 1939) scrisă în limba maghiară. Referindu-se la o frază din scrisoarea lui Wolphard, un umanist de origine săsească, tot canonic la Alba-Iulia, adresată la 17 octombrie 1517 lui Ioachim Watt, în care spune: „Sunt et apud me quaedam idyllia et de Cruciferorum tumultibus bellisque libellus, tuae limae comittenda“ dînsa susține următoarele: „Lui Vadianus îi recomandă Wolphardus mica sa operă despre răscoala țărănească, operă care e pierdută pentru noi, dacă într-adevăr va fi apărut de sub tipar. Această cărticică despre răscoala lui Doja va fi fost singura lucrare a lui Wolphardus din acest timp, și, dacă s-ar fi păstrat, desigur am fi putut deduce din ea multe momente interesante din viața eroului. Desigur a avut influență asupra lui și lucrarea lui Taurinus, ba chiar n-ar fi imposibil să fi lucrat împreună. Wolphardus scrie lui Vadianus încă din 1517 despre o lucrare terminată, iar opera lui Taurinus apare în 1519 și sub tipar... Wolphardus amintește opera lui și într-o dedicație adresată episcopului Vărdai. Deoarece însă autoarea nu se dovedește nici prea documentată, nici prea exactă în lucrarea ei<sup>20</sup>, nu putem adera la ipoteza sa bazată pe pasajul citat din scrisoare<sup>21</sup>, că a existat o poemă eroica aparte a lui Wolphardus. Sintem dispuși să credem că e vorba de opera prietenului său Taurinus, cu care atunci a fost coleg de birou și cu care s-a întîlnit zilnic, ocupîndu-se amîndoi foarte intens de poezie<sup>22</sup>. Dacă ar fi însă vorba despre o lucrare în comun, desigur că Taurinus ar fi amintit acest lucru în prefața sa.

Mult mai puțin amplă și mai puțin cunoscută decît epopeia lui Taurinus, este opera unui alt poet umanist, *Iohannes Sommer* (1542 — 1574), despre răscoala lui Doja. Este vorba de un pasaj de 58 versuri din poema acestui poet, intitulată „Reges Hungarici“, care povestește în distihuri istoria tuturor regilor ziși „ungari“ de la Attila pînă la contemporanul său, Ludovic II. Sommer este și el de origine străină, anume din Saxonia; o parte din scurta sa viață de 32 ani, de la etatea de 21 ani pînă la moarte a trăit-o însă în țara noastră (Moldova și Transilvania) și toate operele sale le-a scris aici, cu subiecte luate de aici<sup>23</sup>.

<sup>20</sup> *Johanna Ernuszt* nu cunoaște de ex. cartea lui *K. K. Klein* din 1935 despre Honterus și deci nici datele referitoare la viața lui Wolphardus, citate acolo pe baza altor izvoare mai vechi, pe care tot nu le cunoaște autoarea. Mai departe, cu toate că citează în bibliografie mai multe lucrări despre Honterus, în contradicție cu datele aflate în aceste izvoare, susține că Honterus s-ar fi reîntors de la Basel în țară abia în 1541. Și argumentarea ei de mai sus despre influența lui Taurinus, a cărui operă a apărut în 1519, asupra celei a lui Wolphardus, care a fost terminată în 1517, cum crede ea, este destul de confuză. Unele greșeli ale *Iohannei Ernuszt* le critică *K. K. Klein* în recenzia sa apărută în „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift“ an 62 (1939), pag. 290, dar după părerea noastră în mod prea indulgent.

<sup>21</sup> Dedicatia amintita n-am putut s-o controlez in original.

<sup>22</sup> A se vedea scrisoarea lui Wolphardus din 13 august 1518 (publicată în „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift“, an, 57, pag. 294).

<sup>23</sup> Au scris despre el, între alții, *Hans Petri* în „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift“.

În susnumita sa operă, Sommer povestește, cum episcopul de la Strigoniu a proclamat războiul sfânt și cum o mare mulțime de țărani a luat armele cu speranța să ajungă la o viață cerească fericită. Nobilii nu voiau însă să asculte de ordinul regelui și atunci poporul revoltat și-a manifestat ura sa veche contra nobilimii. Conducătorul răsculaților a fost „Georgius acer e Siculo genitore“, care a atras în luptă și pe fratele lui — ambii fiind încercați în multe războaie. Timișoara a rezistat singură atacurilor țărănești. Atunci vine Ioannes Waiwoda Transsylvanus, îl învinge pe Zekkel György și capii rebelilor sînt torturați în chinuri groaznice. Cu sîngele lui Georgius sînt adăpați țărani. Georgius îndură cu tărie toate chinurile și se roagă numai ca fratele său să fie iertat, deoarece fără voia sa a fost indus în această luptă<sup>24</sup>. În sfîrșit carnea arsă a lui Doja este dată soldaților ca mîncare. Poetul nu-și poate ascunde indignarea față de o astfel de barbarie. „Legenda barbară a lui Lycaon“<sup>25</sup>, spune el, „trebuie să amuțească, cînd poporul lui Christos gătește o asemenea masă. Am ajuns la o culme pe care nu o vom mai depăși dacă dăm trupuri vii de mîncare unor oameni fără voia lor. Mezentius<sup>26</sup> își va întoarce fața îngrozită și va fugi cu inimă cutremurată de o crimă atît de mare. Hrănește tu, o rege tragic<sup>27</sup>, iepete tale fără griji! Nimeni nu va mai divulga crimele tale printr-o poemă defăimătoare“. Fiind însă și el un poet în slujba principilor și a burgheziei, Sommer adaugă cam nelogic și abrupt, versurile „Dar nelegiuirea faimoasă a meritat pedepse cumplite. Și astfel s-a oprimat revolta“. Vedem deci, că și la acest umanist se oglindește lupta între păreri influențate de pătura dominatoare și sentimentele pur omenești, nutrite desigur de curentul umanismului.

Produsele literare ale umanismului ardelean, care mai ales la sași a însemnat o „epocă de înflorire a spiritului“, nu sînt încă destul de profund studiate, și nici popularizate, după cum ar merita. Ele ar trebui să fie subiectul unor studii și publicații mai ample, decît au fost pînă acum<sup>28</sup>.

---

schrift“, 58, pag. 296—304 și în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“ 44, pag. 178 și H. Schuller, Beiträge zur Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen (1922), pag. 91 și Vierteljahrsschrift, 64, pag. 38 și urm.

<sup>24</sup> Acest detaliu lipsește la Taurinus, îl amintește doar Márki, care nu-l citează nicăieri pe Sommer, numai după un cronicar în proză din sec. XVII, iar *Secula*, după Istvánffy, un cronicar ungar din sec. XVIII. Se poate deci ca Sommer să fie izvorul original pentru această trăsătură laudabilă a caracterului lui Doja.

<sup>25</sup> Un rege al Arcadie, ai cărui fii au dat lui Zeus carne omenească de mîncare.

<sup>26</sup> Un tiran cumplit, în Agylla (Etruria).

<sup>27</sup> Se referă la regele Diomed al Traciei, care își hrănea iepete cu carne de om.

<sup>28</sup> Mai ales epopeia lui Taurinus ar trebui să fie tradusă măcar în parte în limba română și așezată între izvoarele narative, a căror publicație a început (A se vedea P. Constantinescu-Iași în „Realizările istoriografiei române între anii 1945—1955“ pag. 28).

NOTA. Prezenta comunicare fiind înlocuită mai de mult și pusă sub tipar, ne-a căzut în mînă cartea cuprinzătoare a lui Kardos Tibor, A Magyarországi humanizmus kora (Epoca umanismului din Ungaria), Budapesta 1955, care se ocupă în mai multe locuri și de Taurinus. Neavînd posibilitatea în momentul de față de a ne referi mai pe larg la cele spuse de Kardos ne vom mărgini la constatarea că atitudinea lui Taurinus față de problemele sociale el o apreciază în linii generale cam la fel ca și noi (a se vedea opera lui Kardos, pag. 371).